

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ Β΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΥ

4η ΣΚΗΝΗ (στ. 942 - 1139)

Θέμα Η εμφάνιση της Θεονόης και η απόφαση για τη στάση που θα τηρήσει .

Στοιχεία όψης – σκηνογραφικοί και σκηνοθετικοί δείκτες:

- Το σκηνικό παραμένει ίδιο. Στη σκηνή βρίσκεται ο Χορός, ο Μενέλαος και η Ελένη.
- Από το παλάτι βγαίνει η Θεονόη εντυπωσιακά ντυμένη.
- Προπορεύονται δύο θεραπαινίδες (= υπηρέτριες). Η μία κρατά δάδα με τη φωτιά της οποίας εξαγνίζει το έδαφος . Πρόκειται για την «εφέστιον φλόγα» , τη φωτιά δηλαδή από την εστία του παλατιού που δεν έσβηνε ποτέ. Η άλλη κρατά θυμιατήρι , με το οποίο καθαίρει (= καθαρίζει) τον αέρα. Κατά τον Πλούταρχο οι Αιγύπτιοι το πρωί που ξυπνούσαν έκαιγαν ρητίνη και θύμιζαν με αυτή την ατμόσφαιρα για να διαλυθούν οι ατμοί και οι αναθυμιάσεις της νύκτας που προκαλούσαν βαρυθυμία στην ψυχή. Τον αέρα τον θύμιζαν με σμύρνα για να τον καθαρίσουν από τα ανθυγιεινά στοιχεία της ημέρας.
- Η Θεονόη κατευθύνεται αρχικά προς την Ελένη και κατόπιν προς το Μενέλαο.
- Κοιτάζοντας μία από τις δούλες της τη διατάζει να ειδοποιήσει τον αδερφό της Θεοκλύμενο.
- Η Ελένη γονατίζει μπροστά στη Θεονόη και την ικετεύει να τους βοηθήσει.
- Ο Μενέλαος βρίσκεται και αυτός γονατιστός στον τάφο του Πρωτέα.
- Στο τέλος η Θεονόη επιστρέφει στο παλάτι.

Η Θεονόη και ο ρόλος της στο έργο

Η εμφάνισή της έχει προοικονομηθεί από την προειδοποίηση της Ελένης προς τον Μενέλαο. Δεν αποτελεί κεντρικό ήρωα του έργου ωστόσο απ' αυτήν εξαρτάται η όλη εξέλιξη του δράματος ενώ παράλληλα εντείνει τη δραματική ατμόσφαιρα.

Απευθυνόμενη στην Ελένη επαίρεται για την μαντική της ικανότητα βλέποντας ότι ο Μενέλαος έφτασε ενώ ενημερώνει το Μενέλαο ότι τα βάσανά του δεν τελείωσαν.

Προφητεύει τη σύναξη των θεών με θέμα την τύχη του ζευγαριού: Η Ήρα είναι με το μέρος τους, η Κύπριδα εναντίον (ανθρωπομορφισμός των θεών). Όμως από τη Θεονόη θα εξαρτηθούν όλα. Γι' αυτό και η Ελένη με το Μενέλαο θα καταβάλουν κάθε προσπάθεια να τη μεταπείσουν.

Ο Μενέλαος και η Ελένη θα επιδοθούν σε ένα αγώνα λόγων, που θυμίζει δικαστική σκηνή με ρόλο δικαστή τη Θεονόη, προκειμένου να εξασφαλίσουν τη σιωπή της .

Τα επιχειρήματα της Ελένης

Διακρίνονται σε αυτά που αφορούν στη λογική και σε εκείνα που αφορούν στο συναίσθημα.

- Επιχειρήματα που αναφέρονται στο συναίσθημα: Η Ελένη είναι μια γυναίκα εξαιρετικά κακότυχη , έχει αποκτήσει άσχημη φήμη στη χώρα της , η κόρη της έμεινε ανύπαντρη εξαιτίας της. Όλα αυτά χωρίς να έχει φταίξει. Δεν είναι τώρα η ώρα να λήξουν τα βάσανά της;
- Επιχειρήματα που αναφέρονται στη λογική: Η Θεονόη οφείλει λόγω της ιδιότητάς της να είναι ευσεβής. Είναι ανήθικο να κρατά κάποιος με τη βία κάτι

που δεν του ανήκει. Ο νεκρός Πρωτέας θα κατέκρινε την κόρη του αν δεν έπραττε το δίκαιο που ο ίδιος, αν ήταν στη ζωή, θα υπηρετούσε.

- Ο κώδικας ηθικής που προβάλλει: οι άνθρωποι πρέπει να παραμένουν πιστοί στις αξίες τους (994-996), να σέβονται τα αγαθά των άλλων (996-1003), να επιστρέφουν τα δάνεια που λαμβάνουν (1004-1011), να μην παρακάμπτουν τα σχέδια των θεών (1007-1008), να είναι οι απόγονοι αντάξιοι των προγόνων τους (1015).

Ο πολιτικός υπαινιγμός στο λόγο της Ελένης

στ. 1030 : « Φρόνιμη θα με πουν και τίμια πάλι» / στ. 1032-1034: « Θ' αφήσω την ξενιτιά μου εδώ τη μαύρη κι όλα τα καλά θα χαρώ του σπιτικού μου»

Αναφερθήκαμε σε προηγούμενα μαθήματα στους διαφορετικούς χαρακτηρισμούς που αποδίδονται στο έργο του Ευριπίδη. Κάποιοι μελετητές το χαρακτήρισαν τραγωδία, άλλοι τραγικωμωδία και άλλοι πολιτικό έργο.

Οι μελετητές που χαρακτηρίζουν το έργο «Ελένη» πολιτικό θεωρούν ότι πίσω από την ηρωίδα Ελένη «κρύβεται» ο πολιτικός Αλκιβιάδης, που αγαπήθηκε αλλά και μισήθηκε από τους Αθηναίους λόγω της αντιφατικής και πολύπλευρης προσωπικότητά του, όπως ακριβώς και η Ελένη. Κατηγορήθηκε από τους πολιτικούς του αντιπάλους ως ιερόσυλος ενώ ο ίδιος βρισκόταν στην εκστρατεία της Σικελίας και επέλεξε να πάει με το μέρος των Σπαρτιατών αντί να επιστρέψει στην Αθήνα και να δικαστεί. Στην πολιορκία της Δεκέλειας οι Αθηναίοι τον ανακαλούν για να τους βοηθήσει όταν ο ίδιος είχε συμβουλευσει τους Σπαρτιάτες πώς να κάμψουν τους αμυντικούς μηχανισμούς των Αθηναίων. Και οι δύο βρίσκονται εξόριστοι και επιθυμούν να επιστρέψουν στην πατρίδα τους.

Τα επιχειρήματα του Μενέλαου

Ο Μενέλαος δεν θα προσπέσει στα γόνατα της Θεονόης για να την παρακαλέσει γιατί κάτι τέτοιο δεν ταιριάζει στο ανδρικό πρότυπο – ήρωα της Τρωικής εκστρατείας. Ο λόγος του χωρίζεται σε δύο μέρη.

- Α' Μέρος : 1046-1076 : Πρόκειται για ένα λόγο χωρίς επιχειρήματα. Δηλώνει ότι δεν θα κλάψει ούτε θα ικετεύσει γιατί δεν πράττουν αυτά οι άντρες και απαιτεί τη σωτηρία του από τη Θεονόη, τον Πρωτέα και τον Άδη με αντάλλαγμα το χαρακτηρισμό της Θεονόης ως δίκαιας μάντισσας. Δεν παραθέτει επιχειρήματα αφού τα έχει νωρίτερα αναφέρει η Ελένη, μόνο κομπάζει παραμένοντας έτσι χαμηλά στην εκτίμηση των θεατών. Μιλάει για το δίκαιο της ανταπόδοσης, πρέπει να επιστρέψουμε ότι μας δίνουν προσωρινά.

- Β' Μέρος: 1076-1098 : Αλλάζει ύφος προσπαθώντας να κάμψει την Θεονόη με απειλές θανάτου και αυτοκτονίας. Δηλώνει ότι όποιος δέχεται ικεσία οφείλει να την ικανοποιεί και ότι θα σκοτώσει τον αδερφό της ή θα σκοτωθεί και θα σκοτώσει την Ελένη πάνω στον τάφο σε περίπτωση που δεν ικανοποιήσει το αίτημά τους. Επικαλείται τις αξίες της δικαιοσύνης, ηθικής, τιμής και αξιοπρέπειας. Και πάλι όμως δεν αποκαθίσταται στα μάτια των θεατών.

Το δίλημμα της Θεονόης

α) Η Θεονόη αρχικά αποφασίζει να ενημερώσει τον αδερφό της αφού κυριαρχεί το αίσθημα της αυτοσυντήρησης. Ο αδερφός της είναι σκληρός και εκδικητικός και δεν θα διστάσει να την τιμωρήσει αν μάθει ότι δεν είναι πιστή στην εξουσία του. Επιπλέον ικανοποιεί έτσι τη θεά Κύπριδα (=Αφροδίτη).

β) Ωστόσο, τα επιχειρήματα της Ελένης την κλονίζουν. Η Θεονόη, λόγω της ιδιότητάς της ως μάντισσας, είναι υποχρεωμένη να υπηρετεί το δίκαιο (στ. 994-996, 996-1003, 1004-1011, 1007-1008, 1012-1016) και να μάχεται το άδικο. Έτσι ικανοποιεί τη θεά Ήρα.

Η απόφασή της

Το επιχείρημα που κάμπτεται τη Θεονόη είναι εκείνο που αφορά στην ευσέβειά της. Αναθεωρεί λοιπόν την απόφασή της να αποκαλύψει τον ερχομό του Μενέλαου στο Θεοκλύμενο και παραδέχεται την ασέβειά του. Υπόσχεται σιωπή και προτρέπει το ζευγάρι να βρει τρόπο διαφυγής.

Χαρακτηρισμοί – Ήθη

Θεονόη

Βασικό πρόσωπο στην εξέλιξη του έργου. Απ' τη στάση της εξαρτάται το μέλλον των ηρώων

- Μεγαλόπρεπη και απρόσιτη, έτσι όπως ταιριάζει σε μια μάντισσα.
- Αρχικά γεμάτη έπαρση και αλαζονεία για τις μαντικές της ικανότητες και την καθοριστική θέση που κατέχει στην εξέλιξη της υπόθεσης των ηρώων. Η ίδια μπορεί να λάβει όποια απόφαση θέλει αφού δε δεσμεύεται από καμία θεϊκή απόφαση.

Ελένη

Απελπισμένη και απογοητευμένη. Παρόλα αυτά είναι έτοιμη να πολεμήσει για τη σωτηρία τους. Δοκιμάζει το «όπλο» της ικεσίας γιατί θεωρεί ότι μπροστά σε μία μάντισσα αυτό είναι το ισχυρότερο. Τα επιχειρήματά της δομούνται πάνω στη λογική αλλά και στο συναίσθημα και αποδεικνύουν για μια ακόμη φορά την πολύπλευρη προσωπικότητά της.

Μενέλαος

Σε αυτή τη σκηνή γνωρίζουμε ένα διαφορετικό πρόσωπο του Μενέλαου, αυτό του δυναμικού και δραστήριου άντρα που όμως δεν μπορεί να υπερασπιστεί το δίκαιό του με τα λόγια γι' αυτό και χρησιμοποιεί απειλές. Ο ίδιος δεν θα ικετέψει την Θεονόη, όπως έκανε η Ελένη, αλλά θα προσπαθήσει να της επιβληθεί, όπως ταιριάζει σε ένα βασιλιά, σε ένα πολεμιστή. Παρουσιάζεται ατρόμητος και αποφασισμένος για όλα χωρίς όμως να μπορεί να πείσει ακόμη τους θεατές για αυτό.

Χορός

Ο Χορός αποτελεί τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στα πρόσωπα. Έχει το ρόλο του συντονιστή της συζήτησης που προτρέπει να ακουστούν όλες οι θέσεις.